

УДК 2-283;930.25

О.М.Широка

Архівні документи партійних органів та громадських організацій як джерело вивчення становища церкви та релігійних організацій на Поділлі у 20-х рр. XX ст.

Проаналізовано архівні документи, які розкривають вплив вищих партійних і комсомольських органів, первинних осередків на становище церкви та релігійних організацій на Поділлі в 20-х роках XX століття, зокрема, звіти, що надсилались губернським відділом культів в агітаційно-пропагандистський відділ ЦК КП(б)У про діяльність ліквідаційних комісій, сектантський рух, склад духовенства, перевірку культового майна, реєстрацію статутів релігійних громад, наявність релігійних конфесій; доповідні записки та довідки відділів ЦК КП(б)У, державних органів й громадських організацій про релігійне життя, циркуляри губкому КСМУ до всіх окружкомів регіону, звіти районних комітетів ЛКСМУ про їх діяльність, циркулярні листи ЦК КП(б)У, акти про вилучення церковних цінностей, постанови секретаря ЦК КП(б)У, директиви керівних структур ВЛКСМ та ЛКСМУ і листування з ними з питань агітації і пропаганди, резолюції бюро ЦК ЛКСМУ, плани роботи комсомольських осередків, звіти комсомольських та партійних осередків про роботу та резолюції на ці звіти окружкомів. Аналіз архівних матеріалів засвідчує тодішні умови церковного та релігійного життя на Поділлі та переконує, що правлячий режим, декларуючи засади відокремлення церкви від держави і школи від церкви, свободу релігійних культів, насправді контролював релігійне життя, здійснював відверте адміністративне втручання у справи релігійних громад та різними засобами безцеремонно порушував права віруючих у регіоні.

Ключові слова: *Поділля, осередки ЛКСМ і КП(б)У, релігійна громада, церква, антирелігійна політика, втручання влади в церковно-релігійне життя.*

Висвітлення на основі архівних джерел антирелігійної політики партії більшовиків і комсомолу у 20-х рр. як на всій території України, так і в Подільському регіоні зокрема, має важливе значення як для об'єктивного розуміння тодішнього становища церкви, так і вирішення питання про залучення віруючих громадян до масштабних перетворень у різних галузях соціально-економічного розвитку країни, у тому числі аграрному. Аналіз наукової літератури засвідчує, що цей процес ще повністю не досліджений. Лише частково на нього звернули увагу О.Галамай [31], Л.Місінкевич [32], А.Зінченко [33] та деякі інші автори. На наш погляд, це пов'язано з недостатнім вивченням комплексу історичних джерел, основу якого складають архівні документи.

Мета статті – проаналізувати архівні джерела, які відображають становище церкви та релігійних організацій у Подільському регіоні в 20-х рр. XX ст. через

призму діяльності більшовицької партії та комуністичної спілки молоді щодо впровадження антирелігійної політики.

Виявлені та досліджені нами архівні джерела можна поділити на такі групи: перша – це документи вищих партійних органів, за якими простежуємо ідеологічні засади політики держави щодо релігійного життя. До другої групи відносимо архівні справи губернських комітетів партії та комсомолу. Вони відображають виконання губернським центром вказівок вищих партійних органів. Наступну групу джерел представляють документи первинних партійних та комсомольських осередків. З їх аналізу можна сформулювати уявлення про реалізацію антирелігійної політики на місцях та її вплив на становище релігійних громад краю.

Значну джерелознавчу цінність для вивчення проблеми представляє фактичний матеріал, зосереджений у справах 1-го та 7-го фондів Центрального державного архіву громадських об'єднань України (далі – ЦДАГО України). Передусім, це – документи і матеріали ф. 1 (Центральний комітет Комуністичної партії України) і ф. 7 (Центральний комітет Ленінської Комуністичної Спілки молоді України), які дозволяють простежити ідеологічні засади політики правлячої партії та держави в церковно-релігійній сфері.

Цікавим та надзвичайно важливим для вивчення та осмислення становища церкви і релігійних організацій Подільського краю є масив документів, котрі зберігаються у Державному архіві Вінницької області, зокрема у ф. 1 “Подільський губернський комітет ЦК КП(б)У”. Тут зафіксовано процес виконання губернським центром вказівок вищих партійних органів.

Значний комплекс змістовної інформації про становище церкви та релігійних громад можна почерпнути з документів Державного архіву Хмельницької області, які розміщені у фондах Проскурівського окружного комітету ЛКСМУ (ф. п. 1603), Кам'янець-Подільського окружного комітету ЛКСМУ (ф. п. 1602), Летичівського повітового комітету КП(б)У (ф. п. 1067), Бахматовецького районного комітету ЛКСМУ (ф. п. 1611), Кам'янець-Подільського повітового комітету КП(б)У (ф. п. 1).

Приміром, у звітах, котрі надсилались губернським відділом культур на адресу агітаційно-пропагандистського відділу ЦК КП(б)У, є широка інформація про діяльність в регіоні ліквідаційних комісій, наявність релігійних сект, склад духовенства, перевірку культового майна, реєстрацію статутів релігійних громад тощо [1, арк. 27]. Важливе значення для дослідників мають доповідні записки, довідки відділів ЦК КП(б)У, державних органів і громадських організацій про перебіг релігійного життя. У цих матеріалах є статистичні дані про кількість церков, монастирів, служителів культу та релігійних громад [2, арк. 62].

Важлива інформація, що засвідчує про антирелігійну спрямованість діяльності партійних органів, міститься в резолюціях і тезах всеукраїнських нарад завідувачів агітаційно-пропагандистськими відділами губкомів партії з питань проведення антирелігійної пропаганди. Це, зокрема, визначення головних завдань агітаційно-пропагандистських відділів, точний облік релігійного руху,

підготовка працівників для проведення атеїстичної роботи, розробка нових методів пропаганди [3, арк. 97]. Цікавим для вивчення антирелігійної пропаганди та його впливу на становище релігійних громад є листування підвідділу антирелігійної пропаганди агітаційно-пропагандистського відділу ЦК КП(б)У з губкомами та окружками партії, радянськими органами та організаціями, видавництвами про посилення антирелігійної пропаганди, де представлені навчальні плани та програми антирелігійних семінарів, списки антирелігійної літератури, інструкції щодо проведення антирелігійної пропаганди [4, арк. 38, 121, 123]. При цьому варто наголосити, що питання про стан релігійного життя в Подільському краї знайшло відображення у звітах окружних комітетів КП(б), в розділі “Релігійний рух”, де вказані кількісні показники про закриття церков і молитовних будинків, священників, які відмовились від сану, наголошується на ставленні різних верств подолян до релігії [5, арк. 20]. Важливим для вивчення становища церкви та причин закриття церков і монастирів є протоколи засідань і нарад антирелігійної комісії при ЦК КП(б)У, доповіді окружкомів партії про становище церкви та діяльність окрліквідкомів. У зазначених документах є чіткі й однозначні завдання і рекомендації щодо закриття монастирів, які діяли на території губернії [6, арк. 5].

Не менш цінними для дослідження піднятого питання є справи фонду ЦК ЛКСМУ (ф. 7), де є, зокрема, матеріали всеукраїнських агітаційно-пропагандистських нарад, котрі проводились ЦК ЛКСМУ України. На цих зібраннях ставились завдання протиставити діяльності церкви і релігійних громад роботу комсомольських організацій, популяризацію хат-читалень й гуртків художньої самодіяльності при будинках культури. Особлива увага приділялась роботі з молоддю, яка належала до національних меншин, діяльності осередків “войовничих безвірників” як специфічної форми антирелігійної пропаганди [7, арк. 4, 5, 16]. В матеріалах, присвячених боротьбі з антикомуністичними та релігійними угрупованнями подільської молоді, виявлено цікаву інформацію про кількість віруючих, їх конфесійну приналежність, а також про вороже ставлення партійних і комсомольських функціонерів до участі молодих людей у релігійному житті [8, арк. 2]. Із протоколів засідань губкому ЛКСМУ та листування з ним ЦК ЛКСМУ довідуємося про діяльність місцевих антикомуністичних організацій, про існування при ЦК ЛКСМУ відділу національних меншин, до якого надходили дані про діяльність у губернії релігійних організацій, у яких брала участь молоді різних національностей. Так, у зверненні цього відділу до Подільського губернського відділу ГПУ від 31 жовтня 1924 р. повідомлялося про діяльність у с.Гнівань Вінницької округи чотирьох польських релігійних груп “Святі ружі”, до яких входило 60 дітей. Відділ національних меншин ЦК ЛКСМУ надсилав прохання щодо збору матеріалів про роботу цих організацій [9, арк. 6]. Важливі матеріали щодо напрямків антирелігійної роботи комсомольських осередків серед молоді містяться у резолюціях ЦК ЛКСМУ [10, арк. 67].

У циркулярах губкому КСМУ до всіх окружкомів Поділля акцентується увага на проведенні активної антирелігійної пропаганди в клубах у формі

лекцій, бесід, вечорів. У першу чергу, такою пропагандою мали бути охоплені підприємства та населені пункти з найбільшою кількістю представників національних меншин. Для цього друкувалися пропагандистські антирелігійні матеріали. Циркуляри вищих комсомольських органів окремо орієнтували на проведення антирелігійної пропаганди серед дітей. Перш за все, йшлося про виховання матеріалістичного світогляду, формування у підростаючого покоління наукових поглядів на оточуючий світ тощо. Поряд з цим, робився акцент на викритті реакційної ролі релігії та духовенства у суспільному житті. Наголошувалось на необхідності протиставити впливу на дитячу психіку церковних обрядів та релігійних свят проведення пролетарських свят, які повинні повністю витіснити церковні, або зменшити їх значимість. Свідченням важливості здійснення антирелігійної політики є звернення, що надсилались під грифом “цілком таємно” від губернського комітету КСМУ до всіх окружних комітетів комсомолу Поділля із завданням посилити антирелігійну пропаганду через чітке планування всієї роботи зі спілчанами та позаспілчанською молоддю, а також реалізувати вимогу із залучення юнаків і дівчат до участі у роботі театральних гуртків та колективів художньої самодіяльності. Директивні листи вищих партійних органів націлювали всі окружками та первинні організації КСМУ краю на цілеспрямовану, довготривалу роботу з викорінення релігійних настроїв на основі поширення науково-природничих і культурно-історичних знань. З низки архівних документів і матеріалів простежується запровадження диференційованого підходу у проведенні антирелігійної роботи з різними верствами населення, а також потреба спеціально підготовлених кадрів для проведення такої роботи, повне підпорядкування діяльності комсомолу партійним органам, узгодження планів антирелігійної роботи з вищестоящими органами. Діяльність комсомолу у цьому напрямку обмежувалась лише роботою серед молоді та у школі, де вона визнавалася пріоритетною. Вимагалось спрямовувати свої зусилля на розвінчання релігійних забобонів, обрядів і культів, здійснювати цей напрям роботи переважно методом спеціальних кампаній [11, арк. 108, 109, 120, 140].

Важливим джерелом інформації є також звіти про антирелігійну пропаганду та роботу серед національних меншин, де йдеться, зокрема, про антирелігійні семінари і вміщено методичні рекомендації до їх проведення. В них є змістовні відомості про ставлення партії та держави до релігії і визнання великої ролі учителя в антирелігійній пропаганді. У тезах з антирелігійної пропаганди визначались форми та методи роботи серед різних верств населення, спрямовані на досягнення розколу серед священиків, розпалювання міжконфесійної ворожнечі та дискредитацію святих отців в очах віруючих [12, арк. 18, 19, 22, 23].

Винятково цінними для вивчення становища церкви та віруючих є вміщені в архівних справах таємні циркуляри до всіх окрпарткомів з вимогою безумовного виконання вказівок вищих партійних органів щодо ставлення до релігійних чудес. За їх настановами складалися щомісячні звіти з відображенням обов'яз-

кової інформації, а саме: щодо термінового збору у всіх округах даних про випадки закриття церков, синагог і молитовних будинків у зв'язку з невиконанням ними адміністративних розпоряджень про реєстрацію. Дані потрібно було присилати в ЦК КП(б)У та повідомляти про всі випадки відміни вказівок про закриття церков, синагог чи інших молитовних будинків. ЦК КП(б)У пропонував губкомам у щомісячних звітах детально зупинитись на аналізі загального стану справ з антирелігійної пропаганди в губернії, а також виокремлювати дії місцевої влади, котрі перешкоджали проведенню антирелігійної пропаганди на місцях [13, арк. 7, 23].

Досить важливими для з'ясування суті та особливостей досліджуваного питання є переслані губкомом циркуляри ЦК про антипасхальну кампанію серед єврейської молоді з детальними рекомендаціями щодо проведення агітації серед молоді та детальне звітування про проведену роботу [14, арк. 134].

Не замінимими для характеристики існуючих у 20-х рр. ХХ ст. релігійних організацій різних конфесій і взаємовідносин між ними є зведені дані для ЦК КП(б)У про роботу Подільської губернської організації КП(б)У [15, арк. 29 зв.]. Вивчаючи плани роботи губкому КП(б)У, циркуляри та інструкції ЦК КП(б)У з питань проведення антирелігійних кампаній, дізнаємось про випадки виключення селян з комнезамів через небажання порвати з релігійними віруваннями [16, арк. 50]. Цікавими та змістовними є у цьому контексті резолюції засідань агітпропу Подільського губкому КП(б)У, в яких знаходимо методичні рекомендації щодо проведення агітаційно-пропагандистської роботи в сільській місцевості [17, арк. 9] та циркуляри ЦК КП(б)У з рекомендаціями щодо вилучення церковних цінностей [18, арк. 13].

Всебічна характеристика стану релігійного життя та впливу на релігійні громади партійно-державного апарату неможлива без вивчення та аналізу звітів районних комітетів ЛКСМУ про їх роботу. Виявлялися і брались на облік всі дитячі та молодіжні організації, які не визнавали комуністичну ідеологію, в тому числі й релігійні. ЦК ВЛКСМ вимагав регулярних звітів із ґрунтовною інформацією про їх назви, кількість членів, адреси та діяльність [19, арк. 30].

Досить цікавими є й автобіографії комсомольських активістів, в яких відображено їхнє ставлення до церкви. Боротьба з релігією та втілення в життя лінії партії щодо атеїстичного виховання підростаючого покоління вважалася рисами, що позитивно характеризують молоду людину, ознаками активної життєвої позиції. Свідченням цього є автобіографія одного із комсомольських активістів с.Копистин – Кіндрата Цідило, де він вказував, що із вступом до комсомолу почав вчитись і боротися з релігією [20, арк. 1].

У циркулярних листах ЦК КП(б)У знаходимо вказівки комсомольським органам брати участь у роботі комісій з допомоги голодуючим Поволжя [21, арк. 5] та з вилучення церковних цінностей. Так, у с.Копистин Проскурівського повіту, крім голови сільської ради, голови комнезаму, настоятеля церкви та представника релігійної общини, до такої комісії входив і член комсомольського осередку [22, арк. 70]. За схожим принципом формувались подібні

комісії й в інших населених пунктах краю, про що свідчать виявлені нами дані в багатьох архівних документах. Зокрема, з акту про вилучення цінностей на допомогу голодуючим з церкви м.Деражня дізнаємося, що у складі комісії працював представник повітової організації КСМ. Такі ж представники від комуністичної спілки молоді брали участь у конфіскації майна Свято-Покровської церкви с.Черешеньки, Свято-Вознесенського храму у с.Заньківці та інших населених пунктах Деражнянської волості. Це були як представники місцевого осередку спілки молоді, так і делеговані від повітової організації КСМ [23, арк. 24, 42, 68]. Подібні факти переконливо свідчать про антицерковну та антирелігійну спрямованість діяльності первинних комсомольських осередків.

У постановках секретаря ЦК КП(б)У всім губкомам партії наголошувалось, що боротьба з голодом є важливим завданням для партійних і комсомольських осередків на місцях. Згодом ці положення були продубльовані губернським комітетом для повітових партійних осередків. З метою перевірки роботи партійних, радянських, профспілкових та громадських організацій щодо боротьби з голодом, а також участі у ній самого населення, особливо нетрудового, ЦК КП(б)У оголосив двотижневик перевірки цієї роботи. Для проведення відповідних заходів створювались місцеві комісії, до яких призначались члени колегій або президій губернської ради професійних спілок і КСМ України. Головою комісії, як правило, був секретар або член бюро губернського комітету КП(б)У. Такими комісіями розроблялися відповідні заходи з вилучення церковних цінностей. В процесі їх реалізації ЦК КП(б)У керувався декретом про покарання за злочини, скоєні проти допомоги голодуючим [24, арк. 4, 5].

Питання, пов'язані з активізацією атеїстичної пропаганди напередодні великих релігійних свят, таких як Великдень і Різдво, відтворюють директиви ЦК ВЛКСМ та ЦК ЛКСМУ і листування з ними з питань агітації та пропаганди. Як надійний помічник партії, Центральний комітет комсомолу України, підлеглі йому окружкомі організували роботу спільно з органами політосвіти та спілкою безвірників щодо проведення антипасхальної або антиріздвяної кампанії. Головна увага зверталася на організацію масової науково-освітньої роботи, що могла відволікти молодь від участі в релігійних святах. Комсомольські осередки брали найактивнішу участь у підготовці масових антирелігійних вечорів у робітничих клубах і сільських будинках культури. Створювали гуртки при політосвітніх установах та осередках безвірників для вивчення походження релігійних свят, із забезпеченням участі у них якомога більшої кількості молодих людей. Великого значення в справі атеїстичного виховання підростаючого покоління надавалось антирелігійній літературі і пресі, особливо журналу "Безвірник". Комсомольські осередки забезпечували колективну передплату цього видання. ЦК рекомендував використовувати спеціальні антипасхальні матеріали, що друкувалися в комсомольських часописах і антипасхальному номері журналу "Антирелигиозник" [25, арк. 15]. У звіті Юринського райкому комсомолу знайшло відображення питання про антирелігійну пропаганду та роботу осередків з підготовки до різдвяних свят,

зокрема про проведені бесіди зі спілчанами та школярами, організовані вечори відпочинку та спортивні змагання [26, арк. 30].

Виконання розпоряджень з центру систематично контролювалось. Про це свідчать повторні листи до райкомів і місцевих осередків ЛКСМУ, в яких наголошувалось на важливості проведення масової антирелігійної кампанії. Для активізації роботи пропонувалось посилити керівництво осередками безвірників, забезпечити підприємства та установи своєчасною передплатою на газети, журнали “Безбожник” і “Антирелігіозник”, в яких друкувалися матеріали на антирелігійну тематику [27, арк. 73].

Наскільки необхідним для держави було здійснення антирелігійної пропаганди за участю комсомолу, показує розгляд цього питання на засіданнях бюро ЦК ЛКСМУ. В його резолюції на доповідь агітпропу ЦК ЛКСМУ визначалися пропозиції для поліпшення роботи, а саме: створення осередків безвірників, антирелігійних гуртків, організація первинних осередків товариства “Безвірник”, ознайомлення комсомольців з діяльністю релігійних організацій, розповсюдження антирелігійної літератури тощо. Важливість цієї роботи керівництво партії та комсомолу обґрунтовувало тим, що релігійні організації працюють над поширенням своїх ідей серед молоді, залучаючи їх у свої ряди. Така ситуація, на думку членів бюро ЦК ЛКСМУ, була небезпечною, оскільки створювала перешкоду в реалізації антирелігійної політики партії. Пропонувалось всім комсомольським газетам та журналам активітно розгорнути систематичну антирелігійну пропаганду та агітацію [28, арк. 221].

Антирелігійну спрямованість мала організація урочистих зборів громад, походів на природу, вистав, танців, бесід на антирелігійні теми [29, арк. 33]. Відповідальними за виконання кожного з цих напрямків роботи антирелігійного спрямування призначалися комсомольські активісти [30, арк. 7, 41, 41 зв.]. Як показує аналіз, комсомольські органи надавали великого значення обізнаності своїх спілчан у питаннях релігії. В директивних зверненнях до осередків ЛКСМ наголошувалось на необхідності роботи антирелігійних гуртків “Безбожник”. Комсомольським активістам рекомендували для роботи в антирелігійному гуртку залучати членів партії для допомоги в організації пропаганди. Про всі невіршені питання осередки ЛКСМ мали повідомляти районним комітетам комсомолу, які допомагали проведенню антирелігійної роботи.

Отже, архівні документи і матеріали дозволяють всебічно з’ясувати питання про вплив комуністичної партії та комсомолу на становище церкви і релігійних організацій в 20-ті рр. ХХ ст. на Поділлі і відтворити, як партійне і комсомольське керівництво спрямовувало зусилля первинних осередків не лише на організацію атеїстичного виховання молоді, а й викорінення релігії зі свідомості молоді. Зміст виявлених нами архівних джерел переконливо свідчить про те, що більшовицький режим, декларуючи відокремлення церкви від держави і школи від церкви та свободу релігійних культів, насправді контролював релігійне життя, здійснював адміністративне втручання у справи релігійних громад, чим порушував природне право людини вибирати світогляд, жити за його нормами.

Список використаних джерел і літератури

1. Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі – ЦДАГО України), ф. 1, оп. 20, спр. 1846, 43 арк.
2. ЦДАГО України, ф. 1, оп. 20, спр. 2007, 186 арк.
3. ЦДАГО України, ф. 1, оп. 20, спр. 1839, 184 арк.
4. ЦДАГО України, ф. 1, оп. 20, спр. 1843, 134 арк.
5. ЦДАГО України, ф. 1, оп. 20, спр. 3996, 45 арк.
6. ЦДАГО України, ф. 1, оп. 20, спр. 1772, 121 арк.
7. ЦДАГО України, ф. 7, оп. 1, спр. 440, 40 арк.
8. ЦДАГО України, ф. 7, оп. 1, спр. 164, 66 арк.
9. ЦДАГО України, ф. 7, оп. 1, спр. 68, 39 арк.
10. ЦДАГО України, ф. 7, оп. 1, спр. 195а, 71 арк.
11. Державний архів Вінницької області (далі – Держархів Вінницької області), ф. п. 1, оп. 1, спр. 400, 239 арк.
12. Держархів Вінницької області, ф. п. 1, оп. 1, спр. 202, 56 арк.
13. Держархів Вінницької області, ф. п. 1, оп. 1, спр. 47, 127 арк.
14. Держархів Вінницької області, ф. п. 1, оп. 1, спр. 401, 154 арк.
15. Держархів Вінницької області, ф. п. 1, оп. 1, спр. 212, 32 арк.
16. Держархів Вінницької області, ф. п. 1, оп. 1, спр. 201, 162 арк.
17. Держархів Вінницької області, ф. п. 1, оп. 1, спр. 94, 130 арк.
18. Держархів Вінницької області, ф. п. 1, оп. 1, спр. 197, 179 арк.
19. Державний архів Хмельницької області (далі – Держархів Хмельницької області), ф. п. 1603, оп. 1, спр. 63, 80 арк.
20. Держархів Хмельницької області, ф. п. 1603, оп. 1, спр. 464, 5 арк.
21. Держархів Хмельницької області, ф. п. 1067, оп. 1, спр. 65, 65 арк.
22. Держархів Хмельницької області, ф. п. 1067, оп. 1, спр. 66, 75 арк.
23. Держархів Хмельницької області, ф. п. 1067, оп. 1, спр. 68, 76 арк.
24. Держархів Хмельницької області, ф. п. 1067, оп. 1, спр. 65, 65 арк.
25. Держархів Хмельницької області, ф. п. 1602, оп. 1, спр. 381, 123 арк.
26. Держархів Хмельницької області, ф. п. 1603, оп. 1, спр. 63, 80 арк.
27. Держархів Хмельницької області, ф. п. 1602, оп. 1, спр. 381, 123 арк.
28. Держархів Хмельницької області, ф. п. 281, оп. 1, спр. 4, 153 арк.
29. Держархів Хмельницької області, ф. п. 1611, оп. 1, спр. 41, 89 арк.
30. Держархів Хмельницької області, ф. п. 1611, оп. 1, спр. 35, 19 арк.
31. Галамай, О. М. Реалізація політики відокремлення церкви від держави у 20-х рр. ХХ ст. на Поділлі / О. М. Галамай // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету ім. М.Коцюбинського: Збірник наукових праць. – Вінниця, 2001. – С. 81-83.
32. Місінкевич, Л. Л. Реалізація державної політики щодо релігії та віруючих на Поділлі в 20–30-х рр. ХХ ст. / Л. Л. Місінкевич // Краєзнавство. – 2003. – № 1-4. – С. 94-97.
33. Зінченко, А. Л. Благовістя національного духу: Українська Церква на Поділлі в першій третині ХХ ст. / А. Л. Зінченко. – К.: Освіта, 1993. – 256 с.

*Olga Shyroka***Archival documents of party authorities and ngos as the source for study the conditions of church and religious organizations in Podillya in 1920-s**

The article examines archival documents and the impact of LKSMU cells, KP(b)U and senior party authorities and UCL on churches and religious organizations in 1920-s in Podillya, in particular, reports sent by the provincial departments cults to agitation-propagation department of the CC KP(b)U about liquidation commissions, sectarian movement, clergy composition, check up of religious property, statutes registration of religious communities, information about the state of religious life, the presence of religious denominations, memoranda and department references of the CC KP(b)U, government agencies and NGOs on the status of a religious movement, KSMU Provincial Committee circulars to all regional committees in Podillya, district committees LKSMU reports on their activities, autobiographies of UCL activists, circular letters CC KP(b)U, acts of seizure of church property, secretary regulations of the CC KP(b) directives of UCL Central Committee and the Central Committee LKSMU and correspondence with them on agitation and propaganda, bureau of the Central Committee resolution LKSMU plans of UCL organizations, reports UCL and party organizations about the work and regional committees according to these reports. The purpose of this article is to analyze these archival documents and the information they contain about the conditions of the church and religious life in Podillya in the 1920s., the investigation of control of the party and UCL in different levels for the religious communities of all faiths in Podillya, the policy of the Communist Party in the area religious life, identify conclusive evidence that the regime formally recognized the principles for separating church and state and school and church, the freedom of religious worship, but actually controlled the religious life, interjected into the affairs of religious communities and superintended religious life in the region in different ways.

Keywords: Podillya, cells, LKSMU, KP(b)U, religious community, church, government, anti-religious policy.

*О. Н. Широкая***Архивные документы партийных органов и общественных организаций как источник изучения положения церкви и религиозных организаций на Подолье в 20-х гг. XX ст.**

В статье анализируются обнаруженные автором архивные документы, которые раскрывают влияние высших партийных и комсомольских органов, первичных ячеек на положение церкви и религиозных организаций на Подолье в 20-х годах XX столетия, в частности, отчеты, которые выслались губернским отделом культов в агитационно-пропагандистский отдел ЦК КП(б)У о деятельности ликвидационных комиссий, сектантском движении, составе духовенства, проверке культового имущества, регистрации уставов религиозных обществ; докладные записки и справки

отделов ЦК КП(б)У, государственных органов и общественных организаций о религиозной жизни; циркуляры губкома КСМУ ко всем окружкам Подолья, отчеты районных комитетов ЛКСМУ об их деятельности, циркулярные письма ЦК КП(б)У, акты об изъятии церковных ценностей, постановления секретаря ЦК КП(б)У; директивы ЦК ВЛКСМ и ЦК ЛКСМУ, а также переписка с ними по вопросам агитации и пропаганды; отчеты комсомольских и партийных первичных организаций о работе, резолюции на эти отчеты окружкомов. Анализ архивных документов свидетельствует об условиях церковной и религиозной жизни, а также дает понимание положения церкви и религиозных организаций на Подолье в те годы, дает возможность убедиться, что существующий режим, декларируя отделение церкви от государства и школы от церкви, свободу религиозных культов, на самом деле контролировал религиозную жизнь, осуществлял открытое административное вмешательство в дела религиозных обществ и разными способами бесцеремонно ущемлял права верующих в регионе.

Ключевые слова: *Подолье, ячейки, ЛКСМУ, КП(б)У, религиозное общество, церковь, власть, антирелигиозная политика.*

Одержано 26 червня 2015 року